

language and literature phenomenon. One of the most important, but unresearched aspects of the heading is its syntactical status. There are at least three different points of view to the syntactical meaning of the heading: headings are not sentences; headings can contain different constructions, including sentences; headings can be regarded as sentences only. The author persists in the last opinion and arguments it.

Keywords: heading, title, name, heading typology, heading status, heading syntax.

УДК 82.091

Чик Д.Ч.,
кандидат філологічних наук,
Кременецький обласний гуманітарно-педагогічний
інститут імені Тараса Шевченка

ОБРАЗ “БЛАГОРОДНОГО РОЗБІЙНИКА” В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ ПРОЗІ І-ОЇ ПОЛ. ХІХ СТ.

Тема художнього зображення образу “благородного розбійника” часто виступає предметом розгляду у сучасних літературознавчих працях. Причиною такого зацікавлення є те, що твори, в яких головними героями виступають “благородні розбійники”, нерідко стають прихованими виразниками соціальних або політичних поглядів самих письменників і детальний аналіз цих образів доповнює або переінтерпретує вже наявні оціночні судження науковців стосовно “канонічних” постатей літераторів.

У нашій статті ми головню зупинимося на компаративному аналізі художньої інтерпретації образів двох “благородних розбійників” – Гаркуші та Роб Роя – на матеріалі творів українських письменників першої половини ХІХ ст. (незавершеного роману “Гаркуша, малороссийский разбойник” (1825) В. Наріжного та діалогізованої повісті “Предания о Гаркуше” (1842) Г. Квітки-Основ'яненка) та роману “Rob Roy” (“Роб Рой”) (1817) шотландського письменника В. Скотта. **Актуальність** такого дослідження зумовлена тим, що літературознавці досі не розглядали ці твори у компаративному зіставленні, а використання порівняльно-типологічного методу, на нашу думку, дозволить подивитися на них під новим кутом зору та глибше зрозуміти. До того ж твори В. Наріжного і Г. Квітки-Основ'яненка, які цілком вписується у парадигму художнього доробку письменників-романтиків про “благородних розбійників”, залишаються малодослідженими у компаративному аспекті.

Нам не відомі компаративні студії, де б спеціально досліджувалася проблема художнього зображення образу “благородного розбійника” в українській та англійській прозі першої половини ХІХ ст. Як правило, досі українські компаративісти звертали свою увагу на змалювання цього образу у творах української літератури другої половини ХІХ ст.¹⁹ До проблем поетики роману

¹⁹ Див., н-д: Чернухіна О. О. Динаміка еволюції особистості героїв В. Скотта та М. Старицького (на матеріалі романів “Роб Рой” В. Скотта та “Кармелюк” М. Старицького) / О. О. Чернухіна // Мова і культура. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2008. – Вип. 10. – Т. III (103). – С. 225–233. Див. також: Петриченко Н. Г. “Благородні розбійники” в образній системі фундаментальних історичних творів в українській, польській, російській літературі першої половини

В. Наріжного в контекстах творчості письменника української та російської літератури зверталися І. Айзеншток, П. Михед, В. Мацапура, Л. Рубльова, В. Подрига та ін. До монологічного вивчення “Преданий о Гаркуше” Г. Квітки-Основ'яненка зверталися майже всі квіткознавці, які цікавились російськомовною повістєвою спадщиною письменника, зокрема Д. Багалій, І. Айзеншток, Є. Вербицька, Н. Крутікова, С. Зубков, О. Гончар, Є. Нахлік, І. Лімборський та ін. Різні аспекти поетики роману В. Скотта “Rob Roy” досліджували О. Бельський, Дж. Вілт, Ф.Р. Гарт, І. Дункан, Н. Дьяконова, С. Орлов, Б. Реїзов, П.-Ю. Рековські та ін.

Таким чином, **метою** нашої розвідки є з'ясування типологічних збіжностей і відмінностей у характеротворенні образів “благородних розбійників” у “Гаркуше ...” В. Наріжного, “Преданях о Гаркуше” Г. Квітки-Основ'яненка та у “Rob Roy” В. Скотта.

Художній образ “благородного розбійника” у європейських літературах був і залишається досить популярним й корені його слід шукати у популярності переказів про легендарних героїв на зразок Робін Гуда чи Юрая Яношика. Такі образи живили творче натхнення багатьох письменників-прозаїків першої половини ХІХ ст. (зокрема німецької літератури – Г. фон Кляйст “Michael Kohlhaas. Aus einer alten Chronik” (“Міхаель Кохаельс. Із старої хроніки”, 1808; повна версія – 1810), французької – Ш. Нодьє “Жан Сбогар, історія таємничого іллірійського розбійника” (“Jean Sbogar, histoire d'un bandit illyrien mystérieux”, 1818), А. Руайє та О. Барб'є “Les Mauvais garçons” (“Погані хлопці”, 1830), російської – О. Пушкін “Дубровський” (1832–1833), “Капитанская дочка” (1836) та ін.). Концептуально такі образи “благородних розбійників” були спрямовані або на популяризацію героїв давніх легенд, переказів чи історичних літописів, або ставали їх новою інтерпретацією. Інколи твори про “благородних розбійників” тенденційно виступали як авторський заклик до боротьби за певні соціальні ініціативи, як виразник ідей тих суспільних прошарків, які прагнули докорінної перебудови державного устрою тощо.

Образ “благородного розбійника” вочевидь відмінний від образу розбійника-лиходія преромантичної літератури, який зневажає моральний закон й не прагне захищати зневажених, боротися проти несправедливої чи окупаційної влади чи здійснювати перерозподіл матеріальних цінностей у суспільстві на користь бідних. Саме наявність морального імперативу, певного “кодексу честі” відрізняє “благородного розбійника” від розбійника-лиходія, який вбиває лише через свої честолюбні чи злодійські наміри або й часто через злочинний склад характеру (чітко невмотивовані кримінальні злочини тут є наслідком девіантної поведінки соціопата). Перед розбійником-лиходієм не існує моральних перепон і він аж ніяк не ставить перед собою певних цілей, пов'язаних із задоволенням матеріальних претензій або

XIX ст. / Н. Г. Петриченко // Мова і культура. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2008. – Вип. 11. –Т. I (113). – С. 261–266; Петриченко Н. Історичні та легендарні постаті в російській, українській та польській прозі першої половини ХІХ століття / Надія Петриченко // Наукові записки. Серія : літературознавство / [за ред. проф. М. Ткачука]. – Тернопіль : ТНПУ, 2009. – Вип. 26. – С. 255–265. Зауважимо, що у розвідках Н.Г. Петриченко об'єктом дослідження є такі твори українських письменників: роман “Монастырка” А. Погорельського (1833), повість “Варнак” Т. Шевченка (1853, опубліковано – 1886), повість “Кармелюк” (1865) Марка Вовчка та роман “Хіба ревуть воли, як ясла повні?” Панаса Мирного та І. Білика (1875, опубліковано – 1880). Таким чином, основна увага дослідниці акцентована на творах II-ої пол. ХІХ ст.

захистом моральних цінностей – скажімо, здійснювати суддівську владу на власний розсуд з огляду на те, що законна влада не справляється зі своїми обов'язками й не захищає знедолених (хоча саме власне честолюбство, як видається, і виступає поштовхом до появи “благородних розбійників”). Як відомо, образ розбійника-лиходія є одним із центральних для багатьох романів готичної літератури. До того ж такий розбійник діє у надзвичайних умовах (фантастичні концепти у готичних романах були запозичені з середньовічних романів), часто керуючись миттєвими невротичними спонуканнями; образ розбійника-лиходія майже завжди невіддільний від топосу готичного замку [11, 26].

Творам про “благородних розбійників” письменників-романтиків безпосередньо передували розбійницькі романи швейцарського письменника Г. Цшокке (“Abällino, der grosse Bandit” (1791) (“Абелліно, великий розбійник”)), німецьких письменників К.А. Вульпіуса (“Rinaldo Rinaldini, der Räuberhauptmann. Eine romantische Geschichte unseres Jahrhunderts in 3 Teilen oder 9 Büchern” (1798) (“Рінальдо Рінальдіні, атаман розбійників...”), “Ferrando Ferrandino” (1800) (“Феррандо Феррандіно”), “Glorioso, der große Teufel” (1800) (“Глоріозо, великий харцизник”)) та ін. Ці романи були творчо наснажені драмою “Die Räuber” (1781) (“Розбійники”) Ф. Шиллера й мали неабияку популярність не лише в Німеччині, а й далеко за її межами. У Російській імперії тема “благородного розбійника” стала активно розроблятися письменниками саме після публікації російського перекладу “Die Räuber” у 1793 р. [6]. До того ж вважається, що поштовхом до зародження жанру розбійницького роману (також вживається термін *der Ritter-und-Räuber-Roman* – лицарсько-розбійницький роман) у німецькій літературі став саме цей твір.

Справжній успіх жанру розбійницького роману прийшов з публікацією “Rinaldo Rinaldini ...” К.А. Вульпіуса. Як зауважив російський учений В. Вацуро, успіх багатотомного роману перевершив усі очікування: “Rinaldo Rinaldini ...” був перекладений на всі основні європейські мови й користується успіхом навіть у наш час²⁰. До того ж, “Rinaldo Rinaldini ...” породив безліч наслідувань і відверто плагіаторських творів, ставши найвідомішим і найрепрезентативнішим розбійницьким романом початку ХІХ століття [3, 320].

Як правило, благородним розбійникам, які були у центрі оповіді розбійницьких романів кінця ХVІІІ – початку ХІХ ст., важко знайти прототипи. Часто це збірний або ж узагальнений образ з кількох прототипів – як, скажімо, образ дворянина-бунтівника Володимира Дубровського з однойменного роману О. Пушкіна “Дубровский” (1832–1833)²¹. У письменників початку ХІХ ст. ми спостерігаємо художню “романтизацію” реальних постатей розбійників, які свого часу не без успіху виступали проти утисків правлячих кіл і проти державної влади

²⁰ Останнє видання роману на пострадянському просторі датоване 1995 роком: Вульпіус К. А. Ринальдо Ринальдіні, атаман разбойников / Кристиан Август Вульпіус ; пер. с нем. И. Каринцевой ; [вступ. ст. А. Гугнина]. – М. : Ладомир, 1995. – 412 с.

²¹ Див. цікаве дослідження про рецепцію роману В. Скотта “Rob Roy” у незавершеному романі “Дубровский” О. Пушкіна: Петрунина Н. Н. Пушкин на пути к роману в прозе : “Дубровский” / П. П. Петрунина // Пушкин : исследования и материалы. – Л. : Наука ; Ленингр. отд-ние, 1979. – Т. 9. – С. 141–167.

на боці простолюдю і, як наслідок, залишилися в історичній пам'яті народу. Ю. Лотман писав, що ореол романтики також оточував і літературних героїв, і в цьому прийомі змикалися фольклорні та романтичні уявлення [10, 653].

Такою популярною постаттю “благородного розбійника” в українській і російській літературах ХІХ ст. став запорізький козак і торговець Гаркуша (справжнє прізвище – Миколаєнко) Семен Іванович (бл. 1739 р. смерті невідомий) – отаман повстанського загону, який діяв на Лівобережжі, Правобережжі та Слобожанщині у другій половині ХVІІІ ст. Щоправда, досі можна зустріти не зовсім коректні твердження про те, що Гаркуша – це “фольклорно-міфологічний персонаж, адже в Україні збереглося багато легенд і переказів про його надприродну силу” [14, 14]. Як видається, така кількість легенд і переказів не перетворює історичну особу розбійника Гаркуші в “фольклорно-міфологічний персонаж”. Навпаки: Гаркуша був свого часу національним героєм (таким самим, як і інші відомі українські розбійники ХІХ ст. – фаворити творців народного епосу – провідники Коліївщини (1768 р.) – М. Залізняк та І. Гонта, ватажок руху опришків у 1730–1740-х рр. О. Довбуш, а також провідник повстанського руху на Поділлі у 1813–1835 рр. У. Кармалюк) і він, за влучним визначенням М. Шкандрія, – “український Робін Гуд, (який. – Д. Ч.) зумів, маючи народну підтримку, воювати понад десять років (1772–1784 рр.)” [17, 156].

Таке порівняння Гаркуші з іншим “благородним розбійником” – Робін Гудом, героєм англійських народних балад, легендарна постать якого вже давно стала міжнародним традиційним образом і активно використовується й експлуатується у сучасній культурі, вважаємо цілком слушним. Гаркушу теж можна віднести до тих традиційних образів, прототипом яких, за класифікацією А. Волкова, є “реальна особа, що не відігравала значної ролі в історії, але особистість у певному сенсі яскрава, й чимось (характером, вчинками, долею) вона привернула виняткову увагу сучасників <...>. Навколо такого прототипу кристалізація сюжету повинна бути швидкою, інакше цю особу забудуть, вона не закріпиться в людській пам'яті. У цьому засаднича відмінність від прототипів – історичних діячів. Окремі сюжетні мотиви і сюжет на загал мало відповідають фактам реального життя прототипу” [4, 77].

Загалом образ розбійника з не менш знаменитого Шервудського лісу є настільки популярним і зрозумілим для кожного, що кожен народ має свого Робін Гуда: чеським і польським є Ю. Яношик, російським – С. Разін, французьким – Л.-Д. Бургіньон (Картуш), італійським – Г. Сальваторе, австралійським – Е. Келлі та ін. Шотландським Робін Гудом є Роб Рой (англізоване прізвисько від шотландського Raibert Ruadh (Червоний Роберт)), ім'я якого вже здавна є національною візитівкою Шотландії у світі.

Різні інтерпретації традиційного образу розбійника Гаркуші зустрічаємо у таких творах українського та російського письменства ХІХ ст.: у згаданому романі “Гаркуша, малороссийский разбойник” (незавершений твір (останні зміни, внесені письменником, датуються 1825 р.), опублікований уперше в 1931 р. у перекладі українською) В. Наріжного, у повісті “Гайдамак. Малороссийская быль” (1826)

О. Сомова (опубліковано під псевдонімом Порфирія Байського), у вже згадуваній повісті “Предання о Гаркуше” Г. Квітки-Основ'яненка (1842), у романі “Братья-близнецы” (1857) О. Стороженка, драмі “Гайдамак Гаркуша” (1872) П. Голубина (опубліковано під псевдонімом П.І. Орликовського) та ін. Тут можна назвати ще й численні нариси у тогочасних часописах, скажімо, працю українського російськомовного письменника Г. Данилевського “Разбойник Гаркуша (Из преданий о Харьковской и Черниговской губерниях)” (1859) і т.п.

Звернувшись до зображення подій, пов'язаних із діяльністю загонів під орудою Гаркуші, українські письменники I-ої пол. XIX ст. взувалися на В. Скотта, який, за точним спостереженням Б. Реізова, за основу своїх сюжетів вибирав “велику чи малу історичну подію – повстання, громадянську війну, змову, тому що, за його власними словами, в такі кризові моменти, протиріччя, які роздирають суспільство, виявляються з особливою виразністю” [13, 308]. В. Скотт зображує просту людину на тлі визначної історичної події, яка не зводиться до хронологічної літописної констатації фактів, а часто нагадує сюжет пригодницького роману, а його письменницьке новаторство полягало насамперед у реалістичному відтворенні колориту епохи [2, 12].

Найперше, що є спільним для досліджуваних творів українських і шотландського письменників – це акцентування на імені відомого розбійника у назві (повторимо, що Роб Рой не є головним героєм у романі В. Скотта, а виступає радше чітко окресленим уособленням епохи). Також у творах українських письменників бачимо намагання застосувати типово вальтер-скоттівський прийом – показати життя звичайної людини на тлі великих історичних подій, вписати її у визначений автором історико-культурний контекст доби. За О. Чичеріним, історизм В. Скотта та його послідовників полягав у зацікавленні старовиною (в нашому випадку – так зв. “бунтарською темою”), в умінні майстерно поєднувати літописну подію з приватною. Важко не погодитися з твердженням вченого, що найбільшим відкриттям шотландського письменника було те, що в окремих випадках він зображує окрему людину як частину історії [16, 268]. Досліджувані твори не є строгим слідуванням історичним джерелам чи переказам – це насамперед авторська інтерпретація фактів про ватажка повстанського загону. Звернення до образів знаменитих розбійників передбачає й морально-дидактичну мету (це особливо характерно для Г. Квітки-Основ'яненка), адже “злочин і кара, злочинець і його доля, скалічені долі близьких – супутники життя суспільства в будь-які часи, його кровоточиві рани, про які й оповідає письменник, бо бачить свій обов'язок в тому, щоб лікувати, пробуджуючи в людях голос совісті, співчуття” [9, 127].

У повісті “Предання о Гаркуше” Г. Квітки-Основ'яненка історична постать Гаркуші проінтерпретована з глибоким психологізмом: автор намагається представити відомого розбійника як месника, яким керує його власне хибне уявлення справедливості та почуття помсти. Вочевидь тут письменник боронить народне бачення Гаркуші як захисника скривдженого простолюду. Нехтуючи історичними фактами, Г. Квітка-Основ'яненко постійно виставляє напоказ глибоку освіченість

Гаркуші, який нібито навчався у Київській академії – так, той часто цитує латинські вислови. У одній із розмов Гаркуша намагається ствердити, що він, як людина вчена, просто не здатен на вбивство [8, 304]. Таким чином, слід акцентувати увагу на авторській ідеї про те, що освіта й злодіяння – речі несумісні. Ця думка перегукується з ідеями просвітників: освічена людина здатна протистояти злу в світі.

Зауважимо, що на противагу образу розбійника в повісті Г. Квітки-Основ'яненка Гаркуша В. Наріжного – це неосвічений пастух, який організовує загін розбійників для яких вбивство невинних, навіть немовлят, стає звичною справою. Для великого кровопролиття Гаркуша Наріжного завжди знаходить виправдання, заспокоюючи совість своїх підлеглих і свою власну: *“Может быть, некоторых из вас соблазняет сегодняшний случай, что я, не пожалев крови человеческой, сожег в пламени многих старцев, жен и младенцев и что не усомнился разорить две церкви. Всякий из вас, о сем недоумевающий, пусть припомнит, что дело мое и дело общее – есть мщение за обиды, причиняемые сильными слабым”* [12, 461]. У В. Наріжного, як і в Г. Квітки-Основ'яненка, оминається період життя запорозького козака Гаркуші (а той, як відомо, з 9-ти років, з 1748–1771 р. перебував на Запорізькій Січі й брав участь не лише в торгівлі, а й, як гайдамака, у Коліївщині, а також був учасником російсько-турецької війни (1768–1774 рр.)) і те, що він був торговцем теж замовчується. Як і Гаркуша, Роб Рой вважає помсту можновладним кривдникам головною метою свого життя: *“Can I forget that I have been branded as an outlaw – stigmatized as a traitor – a price set on my head as if I had been a wolf – my family treated as the dam and cubs of the hill-fox, whom all may torment, vilify, degrade, and insult – the very name which came to me from a long and noble line of martial ancestors, denounced, as if it were a spell to conjure up the devil with?”* [18, 331].

Наголосимо, що на прикладі Гаркуші Г. Квітка-Основ'яненко прагне показати, що виступ проти державності як основи суспільства є великим злом, якому немає прощення. Однак саме в своїй освіченості, в прихильності до просвітицьких ідеалів, які не відповідають реальному становищу речей у суспільстві, Гаркуша вбачає моральну підставу для свого розбійницького покликання. Роб Роя, як стверджує В. Скотт, спонукали до боротьби не лише особисті мотиви, а й уболівання за долю рідної Шотландії, яку слід було боронити від нищення: *“And the Rob had soon a gallant band; and as it grieved him (he said) to see sic hership and waste and depredation to the south o' the Hieland line <...>”* [18, 233]. Для пастуха Гаркуші В. Наріжного посягання на його честь з боку племінника старости та дяка стали основною причиною його перетворення в розбійника.

Як і “Предання о Гаркуше” та “Гаркуша ...”, історичний роман “Rob Roy” теж є тенденційною версією про відомого шотландського розбійника Роберта Роя Мак-Грегора. На відміну від Гаркуші, шотландському “благородному розбійнику” відведено у творі не головну роль. До того ж, як і Г. Квітка-Основ'яненко, який намагався протиставити власну інтерпретацію Гаркуші тим легендам і переказам, які показували його як головоріза, В. Скотт ставив подібну мету: “приземлити” образ

Роб Роя і, спираючись на історичні документальні матеріали, дещо знизити його ореол шотландського легендарного Робін Гуда, водночас наблизивши його до реального. Водночас В. Скотт наголошує на тому, що Роб Рой не був кровожерливим лиходієм і не применшує його як національного героя. Так, у романі зустрічаємо порівняння Роб Роя з Робін Гудом та з іншим доблесним шотландським героєм у так зв. Першій війні за незалежність Шотландії з Англією (1296–1328) – В. Воллесом (1272–1305) [18, 234].

У “Преданнях о Гаркуше” теж помітне зацікавлення моральними підвалинами переконань “благородного розбійника” Гаркуші. З одного боку, він є захисником всіх скривджених (незалежно від стану суспільства (так, у повісті є приклад, коли розбійник допомагає дворянину), а з іншого – виступає проти державної влади, самовільно вчиняючи самосуд. Роялісту Г. Квітці-Основ'яненку важко зрозуміти мотивацію розбою, якщо забираються повноваження чинної влади, самозванцем-суддею у даному разі виступає Гаркуша. Так, після запального диспуту з неназваною молодого людиною, яка виступає виразником ідей самого письменника, Гаркуша розуміє, що всі ці роки був лише лиходієм. У цьому диспуті молода людина, яка їде навчатися в Київську академію, перемагає освіченого розбійника, аргументуючи свої випадки проти Гаркуші тим, що той – недолюдок і лиходій: *“Все мы, благоденствующие под кровом мудрого правительства, ревностно должны ополчиться против врага, нарушающего общее спокойствие, отнимающего у правительства драгоценное время, нужное для распоряжений к общему благу”* [8, 360]. На думку молодого людини, Гаркуша небезпечний саме тим, що вселяє у людей думку про неспроможність влади чинити опір різного роду кривдним діям. Прецедент, яким є розбійник Гаркуша, є загрозливим, бо підриває основи державності, що в кінцевому випадку веде до анархії, коли будь-хто посягне на право здійснювати суд і чинити покарання. Так само й деякі шотландці – ревнителі англійської королівської влади – вбачають у бунтарстві Роб Роя ніщо інше, як злочинний випадок проти законної влади. Шотландський чиновник з правами судового виконавця – бейлі – пригадує часи, *“<...> when Rob was an honest weel-doing drover, and nane o' this unlawfu' wark wi' fighting and flashes and fluf-gibs, disturbing the king's peace and disarming his soldiers”* [18, 289].

Критики зауважують, що В. Скотту більше імпонували роялісти, аніж пуритани [1, 160]. Однак В. Скотт, висловлюючи свої претензії до окупаційної влади англійців (зокрема щодо несправедливої судочинної системи (так зв. право Шотландії), яка була інспірована багатьма новаціями з англійського судочинства після Акту про Юнію 1707 р.), не висловлює сумніву у справедливості королівської влади, і саме це споріднює його та Г. Квітку-Основ'яненка.

Антагоністом Роб Роя був Дж. Грем, відомий як герцог Монтроз, який, користуючись своєю владою, відібрав частину земель у скотаря, а його слуги з'валтували дружину Роя. Таким антагоністом своєму герою Г. Квітка-Основ'яненко вибрав городничиху, яка перебравши права свого чоловіка, обдирає городян, встановлюючи величезні митні збори. Як зазначає краєзнавець І. Рябенко,

підтверджуючи слова самого автора, “письменник використав для свого твору дійсну подію, яка трапилась в Конотопі 15 червня 1782 року. Цього дня народний месник Семен Гаркуша зі своїм загоном зробив напад на маєток конотопського городничого Петра Базилевича та його дружину Степаниду Павлівну, широко відому в свій час під ім'ям Парпурихи (по прізвищу першого чоловіка), вилучив у них багато цінностей та ще й висік городничиху” [15].

Цікавим є порівняння жіночих образів розбійниць – Олімпії з роману В. Наріжного та Гелен Мак-Грегор з роману В. Скотта. Якщо героїня В. Скотта дійсно існувала (повне ім'я – Мері Гелен Мак-Грегор з Коумеру), то отаман Олімпія, наречена Гаркуші – вигаданий персонаж. Між цими жінками-розбійницями є чимало спільного. Так, стати на шлях боротьби їх змусила жорстока несправедливість з боку можновладців: над Гелен Мак-Грегор здійснили наругу, а Олімпію збезчестив пан, а його дружина примусила бідолашну дівчину втікати від фізичної розправи. В. Наріжний яскраво змальовує зовнішність молоді кріпачки, яку недоля змусила стати суворою та безжальною месницею, акцентуючи на її маскулінних рисах: *“Кто может представить женщину около двадцати пяти лет, росту несколько выше обыкновенного для ее пола, с большими черными пламенными глазами, сверкавшими из-под густых бровей, с приятным лицом, но выражающим гордость, самовластие и непокорность, женщину с широкими плечами, с возвышенной грудью, с полными крепкими руками – тот несколько представит в воображении атамана Олимпию”* [12, 498]. Таке ж акцентування на чоловічих рисах загартованого в жорсткій боротьбі жіночого характеру спостерігаємо у В. Скотта: *“She might be between the term of forty and fifty years, and had a countenance which must once have been of masculine cast of beauty; though now, imprinted with deep lines by exposure to rough weather, and perhaps by the wasting influence of grief and passion, its features were only strong, harsh, and expressive”* [18, 279]. Також письменники наголошують, що ці новітні амазонки намагаються у всьому відповідати чоловікам: вони завжди носять при собі зброю; у вбранні Єлени є елементи тогочасного чоловічого одягу, а Олімпія постійно ходить у чоловічому вбранні й вимагає у своїх підлеглих називати її Олімпієм.

Отже, В. Скотт романтизує історичну постать шотландського Робін Гуда Роберта Роя Мак-Грегора, показавши його месницьку природу ображеного на англійську владу честолюбного горянина. Г. Квітка-Основ'яненко наділяє Гаркушу рисами шляхетного месника за справедливість, який, щоправда, наприкінці життєвого дороги “стає на праведний шлях”, зрозумівши, що він не має права здійснювати правосуддя. З огляду на таку інтерпретацію образу Гаркуші у творі Г. Квітки-Основ'яненка, припускаємо, що цей твір міг бути “відповіддю” на деякі антироялістські мотиви, які спостерігаємо в романі “Rob Roy” В. Скотта. Якщо шотландський романіст висловлює свої претензійні закиди на адресу англійської окупаційної влади (зокрема несправедливої системи правосуддя), то український письменник розглядає розбійницьку діяльність Гаркуші та його загону як одиночний прояв сваволі по відношенню до окремих корумпованих представників в цілому справедливої

імперської влади. Для В. Наріжного Гаркуша та його супутниця Олімпія – це месники, які прагнуть встановити справедливість у суспільстві, де декларовані права заможних можновладців й нехтуються права простих співгромадян.

Таким чином, можна стверджувати про активне використання традиційного образу Гаркуші в українській літературі I-ої пол. XIX ст., яке, ймовірно, було спровоковане його типологічною спорідненістю з постаттю Роб Роя, популярного за однойменним романом В. Скотта. Тому не слід виключати можливого впливу В. Скотта на В. Наріжного та Г. Квітку-Основ'яненка, адже прослідковуємо ряд подібностей у конструюванні образів “благородних розбійників” у досліджуваних творах.

Література

1. Аникин Г. В. Нравственный идеал : о творчестве Вальтера Скотта / Г. В. Аникин ; [главн. ред. Н. П. Михальская] // Эстетика Джона Рескина и английская литература XIX века. – М. : Наука, 1986. – С. 151–191.
2. Бельский А. А. Вальтер Скотт : очерк творчества / А. А. Бельский. – М. : Политиздат, 1958. – 39 с.
3. Вацуро В. Э. Готический роман в России / В. Э. Вацуро. – Москва : Новое лит. обозрение, 2002. – 542 с. – (Серия “Филологическое наследие”).
4. Волков А. Р. Теорія традиційних сюжетів та образів / А. Р. Волков // Традиційні сюжети та образи / [А. Р. Волков, О. В. Бойченко, В. В. Курилик, Ю. І. Попов, П. В. Рихло]. – Чернівці : Місто, 2004. – С. 59–96.
5. Гуржій І. О. Семен Гаркуша : [видатний ватажок селян, антикріпосницької боротьби 60–80-х років XVIII ст.] / І. О. Гуржій. – К. : Рад. шк., 1962. – 68 с.
6. Данилевский Р. Ю. Шиллер и становление русского романтизма / Р. Ю. Данилевский // Ранние романтические веяния : сб. ст. – Л. : Наука, 1972. – С. 3–95.
7. Зубков С. Григорій Квітка-Основ'яненко : життя і творчість / Сергій Зубков. – К. : Дніпро, 1978. – 368 с.
8. Квітка-Основ'яненко Г. Ф. Предания о Гаркуше / Г. Ф. Квітка-Основ'яненко ; [ред. колегія : П. М. Федченко (голова), О. І. Гончар, Б. А. Деркач, С. Д. Зубков, Д. В. Чалий] // Збір. творів у 7-ми т. – К. : Наук. думка, 1978–1981. – Т. 6 : прозові твори / [ред. тому : О. І. Гончар]. – 1981. – С. 290–366.
9. Клебанов Л. Р. Преступник и преступление на страницах художественной литературы / Л. Р. Клебанов. – М. : Волтерс Клувер, 2006. – 144 с.
10. Лотман Ю. М. Роман А. С. Пушкина “Евгений Онегин” : комментарий / Ю. М. Лотман ; [вступ. ст. Б. Ф. Егорова] // Пушкин : биограф. писателя ; статьи и заметки, 1960–1990 ; Евгений Онегин : комментарий. – СПб : Искусство-СПб, 1995. – С. 472–764.
11. Малкина В. Я. Поэтика исторического романа : проблема инварианта и типология жанра / В. Я. Малкина. – Тверь : Твер. гос. ун-т, 2002. – 140 с. – (Литературный текст : проблемы и методы исследования ; приложение).
12. Нарезный В. Т. Бурсак, малороссийская повесть ; Два Ивана, или Страсть к тяжбам ; Гаркуша, малороссийский разбойник : романы / В. Т. Нарезный ; [вступ. ст. и примеч. П. В. Михеда]. – К. : Дніпро, 1988. – 535 с.
13. Реизов Б. Г. История и вымысел в романах Вальтера Скотта / Б. Г. Реизов // Известия Академии наук СССР : серия литературы и языка. – М. : АН СССР, 1971. – Т. XXX. – Вып. 4. – С. 306–311.
14. Решетуха С. А. Проза Олекси Стороженка : жанрово-стильові особливості : автореф. дис. ... канд. філол. наук / С. А. Решетуха. – Львів, 2007. – 20 с.

15. Рябенко І. Квітка-Основ'яненко Григорій Федорович [Електронний ресурс] / І. Рябенко. – Режим доступу : <http://www.grad.konotop.net/postati/kvitka.html>.
16. Чичерин А. В. Стиль романов Льва Толстого / А. В. Чичерин // Идеи и стиль : о природе поэтического слова. – 2-е изд., дополн. – М. : Советский писатель, 1968. – С. 228–273.
17. Шкандрій М. В обіймах імперії : російська і українська літератури новітньої доби / М. Шкандрій ; [пер. П. Тарашук]. – К. : Факт, 2004. – 496 с.
18. Scott W. Rob Roy / Sir Walter Scott. – [Б. м.] : Wordsworth Editions Ltd, 1995. – 382 p. – (Wordsworth Classics).

Анотація

Статтю присвячено компаративному розгляду образу “благородного розбійника” у творах Г. Квітки-Основ'яненка, В. Наріжного та В. Скотта. Аналіз творів свідчить про подібність конструювання образів, а також про можливий вплив поетики характеротворення В. Скотта на твори українських письменників.

Ключові слова: образ “благородного розбійника”, розбійницький роман, традиційний образ, історизм, романтизм.

Аннотация

Статья посвящена компаративному изучению образа “благородного разбойника” в произведениях Г. Квитки-Основьяненко, В. Нарезного и В. Скотта. Анализ произведений свидетельствует о сходстве конструирования образов, а также о возможном влиянии поэтики характеротворення В. Скотта на произведения украинских писателей.

Ключевые слова: образ “благородного разбойника”, разбойничий роман, традиционный образ, историзм, романтизм.

Summary

The article is a comparative study of the image of noble robber in G. Kvitka-Osnovyanenko's, V. Narezny's and Sir Walter Scott's works. The analysis of their works indicates the similarity of images, as well as the possible impact of poetics of image-making of W. Scott on the works of Ukrainian writers.

Keywords: the image of noble robber, the robber novel, the traditional image, historicism, romanticism.

УДК 821.162.2–1

Анісімова Н.П.,

докторант,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

“ДИВНЕ МІСТО ІЗ ІМЕНЕМ ЛЕВІВ ЧИ ЛЬВА”: ТОПОС ЄВРОПЕЙСЬКОГО МІСТА У МОДЕРНІЙ ЛІРИЦІ ПОКОЛІННЯ 80-Х РОКІВ ХХ СТ.

Поетичне покоління 80-х рр. ХХ ст., репрезентоване творчістю Ю. Андруховича, Н. Білоцерківець, В. Герасим'юка, І. Малковича, С. Короненко та ін.), актуалізувало в художній свідомості топос європейського міста, образно-символічним вираженням якого стало Місто Лева з його стародавньою архітектурою і багатоманітною культурою, що ввібрала в себе історію перебування Галичини в межах двох імперій – австро-угорської і радянської.